

ISSN 2521-6473

Правова позиція

№ 2 (19)

2017

Правова позиція

(правонаступник наукового журналу
“Вісник Академії митної служби України.
Серія: “Право”)

№ 2 (19)

Включено до Переліку наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт з юридичних наук (Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.05.2016 р. № 515, додаток 11)

Дніпро
Університет митної справи та фінансів
2017

УДК 342.72:343.3/7

О. О. Дячок, кандидат історичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави
і права Університету митної справи та фінансів

ЩОДО ЗАКОНОДАВЧОГО ОБМЕЖЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У зв'язку з неможливістю застосування до осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України, інститутів позбавлення громадянства і втрати громадянства запропоновано внести зміни до Кримінального кодексу України шляхом додаткових покарань у вигляді обмеження на певний строк права обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування, права на державну службу та службу в органах місцевого самоврядування. Також запропоновано внести відповідні зміни до окремих законів України.

Ключові слова: обмеження правового статусу особи; злочини проти основ національної безпеки України; додаткові кримінальні покарання; обмеження виборчих прав; обмеження права на державну службу; обмеження права на службу в органах місцевого самоврядування.

There is a demand in Ukrainian society to prevent individuals guilty of crimes against the bases of the national security of Ukraine from making important governmental decisions after restoring the sovereignty of Ukraine on the territories currently annexed and occupied by the Russian Federation. The analysis of the national legislation along with the international acts on Human Rights show that the above mentioned individuals can neither be deprived of, nor lose their citizenship. Therefore, it is suggested to introduce amendments to the Criminal Code of Ukraine, such as supplementary penal sanctions, namely temporary restrictions on the right to vote and on electoral eligibility to the bodies of State Authority and to the local self-governments, restrictions on entering public services and self-governments. The corresponding amendments are proposed to be introduced to some other laws of Ukraine. These suggestions do not contradict the Constitution of Ukraine, its valid legislation and the international acts on Human Rights. The article also examines some historical examples of suffrage deprivations. Some attention is paid to the draft laws in the Verkhovna Rada of Ukraine that are similar to those suggested by the author.

Key words: restrictions on the legal status of individuals; crimes against the bases of the national security of Ukraine; supplementary penal sanctions; suffrage restrictions; restrictions on entering public services; restrictions on entering self-governments.

Постановка проблеми. Зараз у суспільстві, зокрема в соціальних мережах, не рідко можна зустріти пропозиції позбавляти сепаратистів (а точніше – колабораціоністів) громадянства України. Таке бажання патріотичних громадян цілком зрозуміле,

© О. О. Дячок, 2017

оскільки вони хочуть у майбутньому забезпечити державу і суспільство від впливу зрадників, тих, хто зі зброєю виступив проти Батьківщини на боці агресора. Але такі пропозиції висловлюються людьми, погано обізнаними з правом. Тому необхідно шукати інші шляхи для нейтралізації впливу осіб, які зрадили Батьківщину, на майбутнє нашої держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана проблематика поки що більше привертала увагу блогерів. Фахові дослідження лише починають з'являтися. Серед них передусім слід назвати статтю В. О. Гацелюка, який звернув увагу не те, що "гостра суспільно-політична ситуація в Україні призвела до формування суспільного запиту на підвищення інтенсивності кримінально-правового регулювання відносин, пов'язаних із захистом державності від внутрішніх загроз" [1, 85]. Питання щодо можливості позбавлення виборчих прав за злочини проти виборчих прав громадян в останні роки розглядалося Д. О. Колодіним [2]. Пропонована стаття є розширеною версією тез доповіді, поданих автором на одну з конференцій [3].

Мета статті – запропонувати правовий механізм мінімізації впливу осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України, на функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, відмінний від правових інститутів позбавлення та втрати громадянства.

Виклад основного матеріалу. 1. *Зауваження щодо термінології.* У медійному просторі щодо осіб, які зрадили Україну, знаходимо вживання слів "бойовики", "сепаратисти", "терористи". Значно рідше – "колабораціоністи". Але чинне вітчизняне законодавство не містить таких понять, як "сепаратизм" та "колабораціонізм", а відповідно – "сепаратист" і "колабораціоніст". Так само не знайдемо в ньому поняття "бойовик". Тому використовуватимемо словосполучення "особи, котрі вчинили злочини проти основ національної безпеки України". Склади таких злочинів визначені розд. I Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) [4]. Терористичний акт (ст. 258) зарахований до злочинів проти громадської безпеки (розд. IX Особливої частини). Якщо такі дії вчинялися особами, котрі також скоїли злочини проти основ національної безпеки України, то суд керуватиметься ст. 33 та 35 Загальної частини КК, які передбачають відповідальність за сукупністю злочинів.

2. *Неможливість застосування до осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України, інститутів позбавлення громадянства та втрати громадянства.* В Україні немає інституту позбавлення громадянства. В ч. 1 ст. 25 Конституції України [5] закріплено, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства. Законом України "Про громадянство України" неможливість позбавлення громадянина України громадянства зафіксовано як один із принципів законодавства України про громадянство (ст. 2) [6].

Зазначене конституційне положення не можна замінити іншим, яке б уможливило позбавлення громадянства, бо Основний Закон, як закріплено у ч. 1 ст. 157, не може бути змінено, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини та громадянина. Навіть якби суб'єкт законодавчої ініціативи вніс на розгляд Верховної Ради України законопроект відповідного змісту, не дійшло би навіть до його розгляду, оскільки законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою України за наявності висновку Кон-

ституційного Суду України (далі – КСУ) щодо відповідності законопроекту вимогам ст. 157 і 158 Конституції України (ст. 159). Зрозуміло, що КСУ не дав би позитивний висновок щодо пропозиції обмеження прав громадян України.

До того ж 11 січня 2013 р., згідно із Законом України № 22-VII [7], наша держава приєдналася до Конвенції про скорочення без громадянства [8] (набула чинності для України 23 червня 2013 р.). Ч. 1 ст. 8 цієї Конвенції закріплює, що Договірна Держава не позбавляє особу її громадянства, якщо таке позбавлення зробило б цю особу апатридом. Щодо випадку, який нас цікавить, прямо належить ст. 9: “Жодна Договірна Держава не може позбавити особу чи групу осіб їхнього громадянства за расовими, етнічними, релігійними або політичними ознаками”.

Натомість нашому законодавству притаманний інститут втрати громадянства. Він має іншу правову природу, але однаковий із позбавленням громадянства внаслідок припинення сталого правового зв'язку особи з державою, що породжує взаємні права та обов'язки. В. О. Гацелюк уже звертав увагу на проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення громадянства України осіб, котрі вчинили злочини проти основ національної безпеки України” (реєстраційний № 1297) та показав його невідповідність міжнародно-правовим актам із прав людини, ратифікованим Україною [1, 85–90].

На перший погляд, можна було б доповнити ч. 1 ст. 19 Закону України “Про громадянство України” [6] пунктом, що підставою для втрати громадянства України є: організація, фінансування та проведення незаконних референдумів про зміну території України; організація, фінансування та проведення виборів незаконних органів публічної влади; організація, фінансування та участь у не передбачених законом воєнізованих або збройних формуваннях, діяльність яких було спрямовано проти суверенітету, незалежності й територіальної цілісності України. Це дало б можливість у подальшому не допустити осіб, котрі вчинили злочини проти основ національної безпеки, до участі у виборах, референдумах, до служби в органах державної влади та місцевого самоврядування, оскільки на це мають право лише громадяни України. Однак і цей шлях не принесе успіху. Навіть п. 3 ч. 1 ст. 19 зазначеного Закону (в якому закріплено, що підставою для втрати громадянства України є добровільний вступ на військову службу іншої держави, яка відповідно до законодавства цієї держави не є військовим обов'язком чи альтернативною (невійськовою) службою) не застосовується, якщо внаслідок цього громадянин України стане особою без громадянства (ч. 2 ст. 19). І хоча Європейська конвенція про громадянство [9], ратифікована Україною 2006 р. [10], в п. 1 ст. 7 закріпила: “Держава-учасниця не може передбачити у своєму внутрішньодержавному праві втрату її громадянства ex lege або на ініціативу самої держави-учасниці, за винятком таких випадків: “...” d) поведінка, яка серйозно зашкоджує життєво важливим інтересам держави-учасниці”, уже п. 3 ст. 7 містить заборонну норму: держава-учасниця не може передбачати у своєму внутрішньодержавному праві втрату її громадянства згідно з п. 1 і 2 цієї статті, якщо відповідна особа стане внаслідок цього особою без громадянства, за винятком випадків, зазначених у пп. “b” п. 1 цієї статті (набуття громадянства держави-учасниці внаслідок шахрайських дій, подання неправдивих відомостей або приховування будь-якого суттєвого факту, що має відношення до заявника). А чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Вер-

ховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ч. 1 ст. 9 Конституції України). Як правильно зазначав В. О. Гацелюк: “Чинний на сьогодні масив міжнародно-правових зобов’язань України свідчить про те, що Україна не може передбачати у своєму внутрішньодержавному праві втрату її громадянства внаслідок поведінки, яка серйозно зашкоджує життєво важливим її інтересам, якщо відповідна особа стане внаслідок цього особою без громадянства” [1, 89].

Відтак є сенс розглядати можливе законодавче обмеження окремих політичних прав осіб, які здійснили злочини проти основ національної безпеки України. Обмеження прав – цілком нормальна практика, а його застосування залежить від конкретних обставин. Обмежень можуть зазнавати як особисті права і свободи (право на свободу та особисту недоторканність, свобода пересування), так і політичні (право на свободу об’єднання у політичні партії та громадські організації, право маніфестацій, право на участь у виборах та референдумах в умовах воєнного та надзвичайного стану) й соціально-економічні (право займатися певною діяльністю).

3. Позбавлення виборчих прав: історичний аспект. Вітчизняна історія знає приклади позбавлення виборчого права значної частини населення. Зокрема, такий перелік містила ст. 21 Конституції Української Соціалістичної Радянської Республіки 1919 р.:

- “а) особи, що користуються найманою працею з корисною метою;
- б) особи, які живуть на нетрудові прибутки, а саме прибутки з підприємства, з маєтків і т. п.;
- в) приватні торговці, комерційні посередники;
- г) ченці і духовні настоятелі церков і релігійних культів;
- д) службовці і агенти колишньої поліції окремого корпусу жандармів і охоронних відділів, а також члени панувавшого в Росії дому;
- е) особи, визнані усталеним ладом божевільними, а рівно особи, що перебувають під опікою;
- є) особи, засуджені за користливі та ганебні вчинки на реченець, усталений законом або судовим вироком” [11].

Як бачимо, лише останній пункт із семи передбачав позбавлення виборчого права у зв’язку з вчиненням злочину. Категорії осіб, зазначених у перших п’яти пунктах, позбавлялися виборчого права з політичних мотивів.

В інструкції ВУЦВК УСРР та РНК “Про вибори до Рад” від 18 грудня 1926 р. виділялося дванадцять категорій осіб, які підлягали позбавлення виборчого права. Із них лише одна – “засуджені судом” [12, 90].

За зазначеними підставами у 1925–1926 рр. в УСРР було позбавлено виборчого права 274,9 тис. осіб, що становило 2,1 % від усіх виборців республіки, а у 1928–1929 рр. – відповідно 896,1 тис. осіб і 5,7 % [13, 46].

За радянським законодавством списки осіб, які володіли активним виборчим правом, не складалися, а лише списки позбавлених права голосу. Порядок їх ведення та уточнення детально регламентувала Інструкція про проведення виборів до сільських рад і волосних з’їздів рад, затверджена Постановою ВЦВК від 28 квітня 1921 р. У 1924 р. складання списків виборців відновили, але практика ведення списків осіб, позбавлених виборчих прав, зберігалася [14, 78–79].

Положення, аналогічні цитованій вище ст. 21 Конституції УСРР 1919 р., спостерігаємо й у ст. 67 Конституції УСРР 1929 р., яка встановлювала, що не обирають і не можуть бути обраними:

- “а) особи, що використовують найману [працю] з метою одержання зиску;
- б) особи, що живуть з нетрудового прибутку, а саме: відсотків з капіталу, прибутку з підприємств, надходжень з майна і таке інше;
- в) приватні крамарі, торговельні і комерційні посередники;
- г) духівництво, служники релігійних культів усіх вірувань і сект, якщо це заняття є їхньою професією, та ченці;
- д) службовці і агенти колишньої поліції, окремого корпусу жандармів і охоронних відділків, члени панувавшего в Росії дому, особи, що керували діяльністю поліції, жандармерії і карних органів;
- е) особи, що їх визнано встановленим порядком за душевнохворих;
- є) позбавлені прав судом на реченець, визначений судовим вироком” [15].

Однак у цій Конституції мала місце і новація, виражена у ст. 68: “Точне встановлення категорій громадян, позбавлених виборчих прав, провадить Всеукраїнський центральний виконавчий комітет” [15].

Позбавлення виборчих прав у судовому порядку мало місце й після прийняття Конституції УРСР 1937 р. [14, 80].

Щодо зарубіжного досвіду, то 4 січня 1946 р. в Японії побачив світ Наказ про чистку (звільнення із суспільних посад), внаслідок чого до 10 липня 1946 р. із 415 депутатів Палати перів 178 склали свої повноваження. З них 61 депутат добровільно відмовився від своїх посад, інші були звільнені. Одним з основних чинників змін у складі верхньої палати парламенту були директиви головного командування окупаційних військ щодо звільнення схильних до тоталітаризму та шовінізму депутатів [16, 142–143].

4. *Позбавлення виборчих прав у сучасному зарубіжному законодавстві.* Передусім зазначимо, що “параграфи 2381 (державна зрада) та 2383 (повстання) Зводу Законів США у санкціях містять такий захід, як заборону займати відповідні посади” [1, 93].

У більшості країн Європейського Союзу передбачено позбавлення активного виборчого права (в рідкісних випадках довічно, переважно – на термін дії відповідних обмежень), зумовлені вчиненням протиправних дій (злочинів і адміністративних деліктів) [17, 20, 22–23]. Д. О. Колодін наголошує, що “такий вид покарання як позбавлення виборчого права, – це сучасна (!) практика багатьох держав, які традиційно належать до демократичних. Кримінальне законодавство багатьох сучасних усталених демократій передбачає в окремих випадках позбавлення окремих категорій злочинців брати участь у майбутніх виборах або реалізовувати своє виборче право, не вважаючи це порушенням прав людини взагалі та виборчих прав у вузькому розумінні.

Так, кримінальне право багатьох країн Європи знає різні види покарання за порушення виборчого законодавства, зокрема, покарання у вигляді: 1) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (в т. ч. діяльністю, пов’язаною з проведенням виборів); 2) позбавлення виборчого права – права оби-

рати і бути обраним”. Дослідник наводить і конкретні приклади положень кримінального законодавства зарубіжних країн” [2, 368–369].

У статті L. 6 французького Виборчого кодексу закріплено, що до виборчих списків не належить включення осіб, позбавлених трибуналами (судами) права голосу та участі у виборах впродовж строку, встановленого судовим рішенням на підставі законів. А ст. L. 7 відсилає до Кримінального кодексу Франції [18, 189–190]. В останньому як додаткові покарання передбачено заборони: а) користуватися політичними правами, тобто право обирати та бути обраним, що тягне за собою заборону займати публічну посаду; б) займати публічну посаду безстроково або тимчасово (ст. 432-17, 131-26, 131-27, 433-22) [19, 391, 98–100, 406–407].

5. *Міжнародно-правовий аспект.* Д. О. Колодін також звернув увагу на позицію Європейського суду з прав людини, чії рішення є джерелом права для України, що “застосування такого покарання, як позбавлення виборчого права не суперечить Європейській конвенції з прав людини за умови дотримання певних положень”. Він наголошує, що “положення ст. 3 Першого протоколу до Європейської конвенції прав людини не виключають можливість обмеження виборчих прав, наприклад, щодо тієї особи, котра зловживала публічним становищем або ж чия поведінка загрожувала підризом верховенства права чи демократичних принципів суспільства”. На думку європейських експертів із питань виборчого права, позбавлення виборчого права дозволяється у тому випадку, коли особа має судимість за вчинення настільки серйозного злочину, що позбавлення політичних прав є дійсно пропорційним тяжкості скоєного злочину [2, 369, 370].

Відтак Д. О. Колодін дійшов висновку, що “позбавлення можливості реалізувати виборче право як вид покарання не створює суперечності будь-яким правам, передбаченим міжнародними стандартами прав людини, Європейською конвенцією з прав людини та Конституцією України” і може бути внесено до Кримінального кодексу України як додаткове покарання. Такі законодавчі пропозиції свого часу вже мали місце [2, 369–371].

В аналізі окремих аспектів застосування ст. 3 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., який свого часу підготували заступник Голови Вищого адміністративного суду України М. І. Смокович і помічник заступника Голови Вищого адміністративного суду України О. І. Белова. Автори дійшли висновку, що ця стаття присвячена можливості особи впливати на склад законодавчого корпусу (у широкому розумінні, а не тільки склад національного парламенту), не виключає того, щоб обмеження виборчих прав були застосовані до особи, яка вчинила тяжкий злочин під час здійснення функцій державного службовця або чия поведінка загрожує підризу основ правової держави чи демократії. У рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) зазначається, що право на вільні вибори не мають абсолютного характеру. “У правових системах держав-учасниць право голосу і виборність зумовлюються низкою моментів, які в принципі не суперечать ст. 3. У цій сфері в цих держав значні межі розсуду, але остаточне рішення про дотримання вимог Першого протоколу приймає Суд. Він має упевнитися, що такі обмеження не обмежують ці права до такої міри, що вони втрачають реальний зміст, що ці обмеження переслідують правомірну мету і що використовувані засоби є співмірними”. Попри те, що в Україні рішенням КСУ від

26 лютого 1998 р. № 1-рп/98 у справі про вибори народних депутатів України обмеження права голосу осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, визнано неконституційним, автори аналізу, з урахуванням правових позицій ЄСПЛ, вважають за можливе у певних випадках встановлення кримінального покарання у вигляді тимчасового позбавлення винної особи права голосу, призначуваного законним вироком суду [20].

Також М. І. Смокович та О. І. Белова звернули увагу, що “у деяких давніших справах колишня Європейська комісія неодноразово розглядала питання про те, чи порушило рішення про позбавлення особи її виборчих прав, “активних” або “пасивних”, ст. 3 Першого протоколу до Конвенції у зв’язку з її попередньою діяльністю. Так, Європейська комісія, у справах “Х. проти Нідерландів” і “Х. проти Бельгії” оголосила неприйнятними скарги, подані двома особами, які були засуджені після Другої світової війни за співпрацю з ворогом чи “відсутність патріотизму” і які у зв’язку з цим були остаточно позбавлені виборчого права. Європейська комісія визнала, що “ratio legis законів, що позбавляє осіб, засуджених за зраду, деяких політичних прав і, зокрема, виборчого права створює перешкоду для деяких категорій осіб, які скоїли серйозні злочини під час війни, здійсненню їх права брати участь у громадському житті своєї країни, забезпечує неможливість використовувати свої політичні права в майбутньому, щоб уникнути посягань на державну безпеку або основи демократичного суспільства” [20].

У Кодексі належної практики у виборчих справах, ухваленому Венеціанською комісією у 2002 р., закріплено, що можливість позбавлення права обирати й бути обраним може бути передбачена, але тільки за такої сукупності умов. Це має бути:

- передбачено законом;
- дотримання принципу пропорційності. Умови позбавлення права бути обраним можуть бути менш суворими, ніж умови позбавлення права обирати;
- підстава для такого позбавлення – визнання особи недієздатною через психічне захворювання або засудження за тяжкі злочини;
- окрім того, позбавлення політичних прав або визнання недієздатним через психічне захворювання має бути проголошено в рішенні суду [21, 52].

б. Кримінально-правовий аспект пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства. Після початку збройної агресії Російської Федерації проти України і переходу окремих громадян України на бік ворога у 2014 р. було внесено зміни до ст. 109 “Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади”; ст. 110 “Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України”; ст. 111 “Державна зрада” КК [4]. Також розд. I Особливої частини “Злочини проти основ національної безпеки України” був доповнений новою ст. 110² “Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України”.

На нашу думку, слід внести зміни до ст. 109, 110, 110², 111 КК шляхом їх доповнення додатковими покараннями у вигляді обмеження на певний строк права обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування (як під час відбування покарання, так і після нього), права на державну службу та службу в органах місцевого самоврядування (після відбуття покарання), незалежно

від того, обіймала особа таку посаду чи ні. На нашу думку, дана пропозиція відповідає ч. 2 ст. 50 КК, згідно з якою покарання має на меті не тільки кару, але й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Також вона узгоджується і з висловленою Ш. Б. Давлатовим пропозицією доповнити зазначену статтю КК частиною такого змісту: “Додаткове покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду як додаток до основного покарання з метою посилення його кримінально-виправного впливу, конкретизуючи зміст правообмежень залежно від характеру скоєного злочину” [22, 12].

Урешті, слід звернути увагу на п. 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24 жовтня 2003 р. “Про практику призначення судами кримінального покарання” (зі змінами), в якому зазначено: “Виходячи з того, що додаткові покарання мають важливе значення для запобігання вчиненню нових злочинів як самими засудженими, так і іншими особами, рекомендувати судам під час постановлення вироку обговорювати питання про застосування поряд з основним покаранням відповідного додаткового. При цьому слід мати на увазі, що додаткові покарання можуть приєднуватися до будь-яких видів основного покарання, передбачених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК.

Ті види покарань, які застосовуються як додаткові, крім штрафу і конфіскації майна, можуть призначатися й тоді, коли вони не зазначені в санкції закону. В такому разі рішення про призначення додаткового покарання, наведене в резолютивній частині вироку, має містити посилання на статтю Загальної частини КК, якою передбачено умови та порядок застосування цього виду покарання” [23].

На нашу думку, пропонуване вище обмеження на певний строк права бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування і права на державну службу та службу в органах місцевого самоврядування цілком узгоджується з ч. 3 ст. 52 КК, згідно з якою позбавлення права обіймати певні посади може застосовуватися і як основне, і як додаткове покарання. Однак чинний КК, як і взагалі законодавство України, не передбачає можливості обмеження активного виборчого права дієздатних громадян України. Відтак, на нашу думку, до КК належить включити ще й зазначений вид додаткового покарання. Напевно, є сенс чітко визначити строки пропонованих обмежень, оскільки ч. 3 ст. 55 КК встановлено, що під час призначення позбавлення права обіймати певні посади як додаткового покарання до арешту, обмеження волі або позбавлення волі на певний строк – воно поширюється на весь час відбування основного покарання і, крім цього, на строк, встановлений вироком суду, що набрав законної сили. При цьому строк додаткового покарання обчислюється з моменту відбуття основного покарання, а під час призначення покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади як додаткове до інших основних покарань, а також у разі застосування ст. 77 цього Кодексу (застосування додаткових покарань у разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням) – з моменту набрання законної сили вироком.

Зазначені вище обмеження пропонується внести також до Законів України. Щодо права обирати та бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування до законів:

– “Про вибори Президента України” [24] шляхом доповнення ст. 2 новою частиною після ч. 5;

– “Про вибори народних депутатів України” [25] шляхом доповнення ст. 2 новою частиною після ч. 9;

– “Про місцеві вибори” [26] шляхом доповнення ст. 3 новою частиною після ч. 8.

Також пропонується внести зміни до Законів України:

– “Про державну службу” [27] щодо обмеження права на державну службу, незалежно від того, обіймала особа таку посаду чи ні, шляхом доповнення ч. 2 ст. 19 новим пунктом після п. 8;

– “Про службу в органах місцевого самоврядування” [28] щодо обмеження права на службу в органах місцевого самоврядування, незалежно від того, обіймала особа таку посаду чи ні, шляхом доповнення ч. 1 ст. 12 новим пунктом після п. 3.

Що стосується двох останніх законів, то внесення доповнень до них не є необхідним. У п. 4 ч. 2 ст. 19 Закону України “Про державну службу” закріплено, що на державну службу не може вступити особа, яка відповідно до рішення суду позбавлена права займатися діяльністю, пов’язаною з виконанням функцій держави, або займати відповідні посади. Аналогічно і в п. 3 ч. 1 ст. 12. Закону України “Про службу в органах місцевого самоврядування” закріплено, що на службу в органи місцевого самоврядування не можуть бути прийняті особи, які за рішенням суду позбавлені права займати посади в органах державної влади та їх апараті або в органах місцевого самоврядування протягом установленого строку. Відтак зазначені положення можуть бути застосованими й до осіб, котрі вчинили злочини проти основ національної безпеки України, у випадку внесення зазначених вище змін до КК.

З позиції кримінального права висловлені автором даної статті пропозиції можна розглядати як заходи безпеки. За визначенням І. М. Горбачової, “заходи безпеки – це заходи обмежувального характеру, що застосовуються від імені держави за мотивованим рішенням суду до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене кримінальним Законом, і становить небезпеку для суспільства; що спрямовані на попередження і припинення порушення права, або на припинення дій, що порушують (або здатні порушити) інтереси інших осіб, суспільства, держави, усунення передумов криміногенної ситуації, попередження вчинення такою особою нових суспільно небезпечних діянь, а також на захист прав та інтересів суспільства і держави від суспільно небезпечних посягань з боку такої особи” [29, 11].

Можливий також шлях прийняття окремого закону на кшталт Закону України “Про очищення влади” [30], в якому були б закріплені висловлені вище пропозиції. Саме таким чином діяла група народних депутатів України, яка внесла до Верховної Ради України законопроект “Про захист української державності від проявів колабораціонізму” [31], про що буде сказано нижче.

7. Законодавчі пропозиції та законопроекти, що безпосередньо стосуються теми дослідження. 12 червня 2017 р. в мережі Інтернет було поширено інформацію, що під час організованого Міжнародним інформаційним консорціумом “Бастіон” круглого столу в Укрінформі на тему “Гібридна (інформаційна) агресія РФ. Відповіді України” речник Inform NarpaM Михайло Макарук повідомив: “Наша команда активно взяла участь у розробці законопроекту про колабораціонізм. Усіх це лякає. Але вибачте: якщо ти співпрацював з терористами, якщо ти був один з них, якщо ти зраджував свою Батьківщину, то ти не маєш права обирати, обиратися, працювати у державних та силових структурах” [32]. Такий підхід, на нашу думку, також

може бути втілений у життя. Однак і в цьому випадку необхідно буде вносити зміни до зазначених вище законів. Також цілком очевидно, що закон про колабораціонізм має містити чіткий і зрозумілий механізм визначення особи колабораціоністом.

Слід зазначити, що у Верховній Раді України зареєстровано два відповідних взаємопов'язаних законопроекти, в яких також знайшли відображення ідеї, схожі з висловленими автором даної статті. Зокрема, у ст. 12 згаданого вище проекту закону України "Про захист української державності від проявів колабораціонізму" пропонуються заборони щодо осіб, визнаних колабораціоністами, а саме:

1) обіймати будь-які посади державної служби та служби в органах місцевого самоврядування;

2) обиратися до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

3) здійснювати правосуддя у відповідному суді;

4) бути особою рядового і начальницького складу правоохоронних органів та працівником інших органів, яким присвоюються спеціальні звання, військовослужбовцем Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до закону;

5) обіймати (бути призначеним або обраним) будь-які інші посади, пов'язані з виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування;

6) призначатися, обиратися, бути включеним до комісій, робочих груп, інших органів, що утворюються при органах державної влади чи місцевого самоврядування, бути залученим експертом щодо роботи вказаних органів;

7) призначатися на роботу до об'єкта, що має стратегічне значення для економіки і безпеки держави;

8) бути допущеним до державної таємниці;

9) отримувати дозволи на придбання, зберігання та носіння вогнепальної мисливської, холодної, пневматичної зброї.

Також пропонується встановити обмеження щодо осіб, визначених колабораціоністами, на строк 15 років [31].

Слід звернути увагу, що й у цьому випадку автори законопроекту не змогли обійтися без пропозицій внести зміни до КК. Одночасно до Верховної Ради України ними було подано також законопроект "Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо колабораціонізму та посилення відповідальності за державну зраду)", в якому пропонується доповнити ч. 1 ст. 55 КК абзацом третім такого змісту: "Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткове покарання відповідно до статті 111 цього Кодексу призначається на строк десять років." Також запропонована нова редакція ст. 111 КК [33].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Чинне законодавство України забороняє позбавлення громадянства. До осіб, котрі вчинили злочини проти основ національної безпеки, не може бути застосовано й інститут втрати громадянства. Тому як захід безпеки пропонується внести зміни до Кримінального кодексу України шляхом доповнення додатковими покараннями у вигляді обмеження на певний строк права обирати та бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування (як під час відбування покарання, так і після нього), права на державну службу та службу в органах місцевого самоврядування (після відбуття покарання), незалежно від того, обіймала

особа таку посаду чи ні. Також відповідні зміни пропонується внести до Законів України “Про вибори Президента України”, “Про вибори народних депутатів України”, “Про місцеві вибори” щодо права обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування, до Закону України “Про державну службу” щодо права на державну службу і Закону України “Про службу в органах місцевого самоврядування” щодо права на службу в органах місцевого самоврядування.

Можливе також прийняття окремого Закону України, яким би були визначені правові та організаційні засади обмеження правового статусу осіб, котрі вчинили злочини проти основ національної безпеки України.

Автор жодним чином не претендує на вичерпність аналізу досить складної проблематики, яка потребує ретельного опрацювання з погляду конституційного, кримінального, адміністративного та міжнародного публічного права. Стаття є радше заклик до подальшого обговорення, тим паче, що схожі пропозиції закріплені й у кількох законопроектах, внесених до Верховної Ради України.

Наприкінці вважаємо за необхідне подякувати за поради і зауваження, висловлені у процесі підготовки даної публікації, д.ю.н., проф. Н. М. Крестовській, к.ю.н., доц. В. П. Гмирку, к.ю.н., доц. Ш. Б. Давлатову, к.ю.н., доц. Д. О. Бочарову, д.ю.н., проф. Д. В. Приймаченку.

Список використаних джерел:

1. Гацелюк В. О. Припинення громадянства особи внаслідок учинення злочину як захід кримінально-правового характеру *de lege ferenda* (у світлі закордонного досвіду) / В. О. Гацелюк // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2014. – № 3–4. – С. 83–96.

2. Колодін Д. О. Доцільність запровадження покарання у виді позбавлення виборчого права (до питання щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти виборчих прав громадян) / Д. О. Колодін // Актуальні проблеми політики. – 2013. – Вип. 48. – С. 365–373.

3. Дячок О. О. Щодо можливості обмеження правового статусу осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України / О. О. Дячок // Захист прав людини і основоположних свобод як життєво важлива основа всеохоплюючої безпеки в Європі : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Гельсінського документа 1992 р. “Виклики часу перемін” (м. Дніпро, 7 груд. 2017 р.) ; уклад. канд. юрид. наук, доц. І. А. Сердюк ; канд. юрид. наук, доц. Л. М. Сердюк. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. – С. 75–78.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131 (зі змінами).

5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-вр // ВВР. – 1996. – № 30. – Ст. 141 (зі змінами).

6. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III // ВВР. – 2001. – № 13. – Ст. 65 (зі змінами).

7. Про приєднання України до Конвенції про скорочення безгромадянства : Закон України від 11 січня 2013 р. № 22-VII // ВВР. – 2014. – № 10. – Ст. 100.

8. Конвенція про скорочення безгромадянства від 30.08.1961 [Електронний ресурс] // Офіційний вісник України від 16.07.2013. – 2013. – № 51 (№ 12, 2013, ст. 449). – С. 463. – Ст. 1876. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_240
9. Європейська конвенція про громадянство від 06 листопада 1997 р. // ВВР. – 2008. – № 13. – С. 359.
10. Про ратифікацію Європейської конвенції про громадянство : Закон України від 20 вересня 2006 р. № 163-V // ВВР. – 2006. – № 45. – Ст. 437.
11. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки (березень 1919 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-19/print>
12. Олійник М. П. Документи про позбавлення виборчих прав як джерело вивчення соціально-політичної ситуації в роки непу (на матеріалах Поділля) / М. П. Олійник // Гуржіївські історичні читання. – 2012. – Вип. 5. – С. 89–91.
13. Щербина І. В. Позбавлення виборчих прав непманів в Україні як засіб соціально-політичної дискримінації (1928–1932 рр.) / І. В. Щербина // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Історія”. – 2010. – Вип. 24. – С. 46–51.
14. Шумляк О. Еволюція інституту реєстрації виборців в аспекті становлення і розвитку виборчого процесу в Україні: радянський період (1918–1990 рр.) / О. Шумляк // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2008. – № 1 (11). – С. 78–81.
15. Конституція (основний закон) Української Соціалістичної Радянської Республіки (1929 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1929.html>
16. Павлішина Л. Ф. Імператорський парламент Японії у післявоєнний період. Процес реорганізації / Л. Ф. Павлішина // Східний світ. – 2008. – № 3. – С. 141–148.
17. Вибори в Європейському Союзі / за ред. Д. С. Ковриженка ; Лабораторія законодавчих ініціатив. – К. : ФАДА, ЛТД, 2006. – 156 с.
18. Сборник нормативных правовых актов зарубежного избирательного законодательства / авт. проекта: Ю. А. Веденеев, В. В. Маклаков ; отв. ред. А. А. Вешняков. Авторы вступительных статей и переводов: И. А. Алебастрова, Г. Н. Андреева, Т. А. Васильева, Б. С. Крылов, В. В. Маклаков ; Центральная избирательная комиссия Российской Федерации, Российский центр обучения избирательным технологиям при Центральной избирательной комиссии Российской Федерации. – М. : Весь Мир, 2004. – 464 с.
19. Уголовный кодекс Франции / науч. редактирование канд. юрид. наук, доц. Л. В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н. Е. Крыловой ; перевод с французского и предисловие канд. юрид. наук, доц. Н. Е. Крыловой. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 650 с.
20. Аналіз окремих аспектів застосування ст. 3 Першого протоколу Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:2hekG2jpOPMJ:www.vasu.gov.ua/userfiles/file/PlenumVASU/Analiz_st_3_Konvencii.doc+&cd=25&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (26.01.2018)

21. Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та пояснювальна доповідь, ухвалені Венеціанською комісією на 52-й сесії (Венеція, 18–19 жовтня 2002 р.) // Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права : матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи : пер. з англ. / за ред. Ю. Ключковського. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – К., 2009. – С. 50–81.

22. Давлатов Ш. Б. Призначення додаткових покарань за кримінальним законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право” / Ш. Б. Давлатов. – Дніпропетровськ, 2012. – 18 с.

23. Про практику призначення судами кримінального покарання (зі змінами) [Електронний ресурс] : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24 жовтня 2003 р. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03> (19.01.2018).

24. Про вибори Президента України : Закон України від 05 березня 1999 р. № 474-XIV // ВВР. – 1999. – № 14. – Ст. 81 (зі змінами).

25. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 листопада 2011 р. № 4061-VI // ВВР. – 2012. – № 10–11. – Ст. 73 (зі змінами).

26. Про місцеві вибори : Закон України від 14 липня 2015 р. № 595-VIII // ВВР. – 2015. – № 37–38. – Ст. 366 (зі змінами).

27. Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII // ВВР. – 2016. – № 4. – Ст. 43 (зі змінами).

28. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 7 червня 2001 р. № 2493-III // ВВР. – 2001. – № 33. – Ст. 175 (зі змінами).

29. Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльний аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право” / І. М. Горбачова. – Одеса, 2008. – 21 с.

30. Про очищення влади : Закон України від 16 вересня 2014 р. № 1682-VII // ВВР. – 2014. – № 44. – Ст. 2041 (зі змінами).

31. Про захист української державності від проявів колабораціонізму [Електронний ресурс] : проект Закону України від 20.12.2017 р. № 7425. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63192

32. В Україні потрібно прийняти закон про колабораціонізм – експерт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2246130-v-ukraini-potribno-prijnati-zakon-pro-kolaboracionizm-ekspert.html>

33. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо колабораціонізму та посилення відповідальності за державну зраду) [Електронний ресурс] : проект Закону України від 20.12.2017 р. № 7426. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63193 (14.01.2018)